

Millî Kültür İnşası ve Dil Bilinci Kazandırma Aracı Olarak Kosova Türk Edebiyatında Ninni

Lullaby in Kosovo Turkish Literature as a Tool for Building National Culture and Raising Language Awareness

Raşit KOÇ

Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Education,
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Van, Türkiye
rasitkoc@yyu.edu.tr ORCID 0000-0002-5994-6197

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Koç, R. (2023). Lullaby in Kosova Turkish literature as a tool for building national culture and raising language awarness. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 59, 22 - 39.

Koç, R. (2023). Millî kültür inşası ve dil bilinci kazandırma aracı olarak Kosova Türk edebiyatında ninni. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59, 22 - 39.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 05 Janury/24 Şubat 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 14 February/14 Şubat 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 March/31 Mart 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 59 **Pages/Sayfa:** 22 - 39

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Raşit KOÇ).

Grant Support/Finansman: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Millî Kültür İnşası ve Dil Bilinci Kazandırma Aracı Olarak Kosova Türk Edebiyatında Ninni

Öz

Çocuk edebiyatının edebi bir tür olarak ortaya çıkmasıyla birlikte, halk edebiyatı içerisinde yer alan başta masal olmak üzere, mani, ninni, halk hikâyeleri, efsane ve destan gibi anlatmaya dayalı türler yeniden ele alınarak çocuk edebiyatı yazını içerisindeki yerlerini almışlardır. Çağdaş çocuk edebiyatı yazarları hemen her türü yeniden yorumlarken edebi tarzda ninniler, ninni tarzı şiirler yazmışlardır. Çocuk edebiyatı ürünleri çocukların dil ve düşünce gelişimine katkı sağlar ve onları gelecek hayat hazırlar. Bu türler içerisinde ninnilerin özel bir yeri vardır. Çünkü hemen her dilde ve kültürde bebeklik çağında çocukları uyutmak için ya anonim ninniler ya da sonradan yazılmış edebi ninniler söylenir. Süt çağındaki çocukların dinledikleri ninniler, ana dili öğretiminin ve dinleme becerisinin kazanılmasının ilk adımını oluşturmaktadır. Modern dönemlerde çocukların ana dili ediniminde sözlü kültür ürünlerinin yerini dijital araç gereçlerin alması hem kültür aktarımı hem de çocukların bilişsel gelişimi açısından sakıncalar taşımaktadır. Bu açıdan yeni nesillere kültür kodlarını aktarmak ve çocukların dil ve düşünce gelişimlerini desteklemek açısından sözlü kültür ürünlerimizden olan ninnilerin yaşatılması önem taşımaktadır. Bu çalışmada milli bilinç kazandırma aracı olarak önemi üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda Kosova Türklerinin Prizren ve Gilan şehirlerinde söylene ninnilerin dil ve anlatım özellikleri incelenecektir.

Anahtar kelimeler

Kosova, çocuk edebiyatı, ninni, dil, kültür.

Lullaby in Kosovo Turkish Literature as a Tool for Building National Culture and Raising Language Awareness

Abstract

With the emergence of children's literature as a literary genre, narrative-based genres such as fairy tales, lullabies, folk tales, legends and epics in folk literature have taken their place in children's literature by reconsidering them. While contemporary children's literature writers reinterpreted almost every genre, lullabies and lullaby-style poems were written in the literary style. Children's literature products contribute to the development of children's language and ideas and prepare them for the future life. Within these species, lullabies have a special place of their own. Because in almost every language and culture, either anonymous lullabies or later literary lullabies are sung to put children to sleep in infancy. Lullabies listened to by children of dairy age constitute the first step in teaching the mother tongue and acquiring listening skills. In modern times, the replacement of oral culture products with digital tools in children's mother tongue acquisition has drawbacks both in terms of culture transfer and cognitive development of children. In this respect, it is important to keep alive lullabies, which are one of our oral culture products, in order to transfer cultural codes to new generations and to support children's language and thought development. In this study, the importance of lullabies as a means of raising national consciousness will be emphasized. In this context, the language and narrative characteristics of the lullabies sung by the Kosovo Turks in the cities of Prizren and Gilan will be emphasized.

Keywords

Kosovo, children's literature, lullabies, language, culture.

Giriş

Balkanlar Türk dili, tarihi ve kültür açısından önemli bir coğrafyadır. Türklerin Balkanlar'a gidişi Osmanlı Devleti'nin bu bölgeyi fethetmesinden önceye dayanır. Osmanlılardan önce Balkanlar'a Hun, Avar, Kuman, Peçenek gibi Türk boylarının gittiğini biliyoruz. Osmanlı'nın bölgeye gelişi 1390'lı yıllardadır. Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethetmesiyle Balkanlar tamamıyla Türk dilinin ve kültürünün etkisine girmiştir. Bu bölgede yetişen sayısız devlet adamı Osmanlı Devleti'nin yönetim kademesinde söz sahibi olurken edebiyat ve sanat alanında da Türk diline, edebiyatına ve kültürüne hizmet etmiş pek çok şair ve yazar da buradan çıkmıştır. Bu isimler arasında en bilineni Türk edebiyatının büyük şairlerinden Yahya Kemal'dir. Çocukluğu Üsküp'te geçen Yahya Kemal, Balkanlarla ilgili düşüncesini “Türk'ün gönlünde dağ varsa Balkan'dır, nehir varsa Tuna'dır” sözleriyle dile getirirken ana dili için de, “Türkçe, ağızda annemin sütü gibidir” diyerek dilin millî kimliğin ve karakterin inşasındaki önemini ifade etmiştir. Üsküp'te doğan, çocukluk ve ilk gençlik yıllarını burada geçiren şair, küçük yaşta annesini kaybetmesine rağmen ‘annemin sütü’ dediği Türkçeyi eserlerinde en güzel bir şekilde yaşatmıştır. Yahya Kemal'in ilk eğitimini aldığı annesi Nakiye Hanım, dinî ve millî duyguları sağlam bir kadındır. Bir gün evlerindeki misafirler Yahyâ Kemâl'in büyüyünce ne olmasını istediğini sorduklarında o, “İnşallah şehîd olur” diyerek ağlar (Banarlı, 1997, s. 26).

Yahya Kemal gibi daha nice vatan evladı bu denli büyük yürekleri ve dilekleri olan analar elinde büyütülüp vatan, millet ve din uğruna can feda edecek mertebeye daha kundaktayken aldıkları eğitim ve terbiye ile ulaşırlar. Çocuklarının gelecekte iyi bir insan ve büyük işler başararak millî ve dinî değerler uğrunda mücadele eden alperenler olmasını temenni eden anneler, nineler bebeklikten itibaren onlara ninniler söylerler. Kulaklarına yer eden ninnilerle büyüyen çocuklar, ilk kişilik eğitimini bu şekilde alırlar. Ninniler aynı zamanda dilimizin güzellikleriyle dimağımızı da besler.

Bir halk edebiyatı türü olan ninni, çocuk edebiyatı türleri arasında da yerini almaktadır. Zira edebi bir tür olarak ortaya çıkmasıyla başta masal olmak üzere halk edebiyatı türleri çocuk edebiyatının içerisinde değerlendirilmeye başlamıştır. Çocuk edebiyatı türü olarak ninni, okul öncesi çağıdaki çocukların ilk tanıştıkları sözlü edebiyat örnekleridir. Ninniler annelerin bebekleri uyutmak amacıyla kendine has bir ezgiyle söyledikleri manzumelerdir (Şimşek, 2002, s. 35). Pek çok sözlü halk edebiyatı ürününde olduğu gibi ninnilerin de ilk söyleyeni belli değildir. Şükrü Elçin, ninnileri, annelerin süt emme çağındaki çocuklarını uyutmak için ezgi ile söyledikleri manzum veya mensur sözler olarak tanımlamaktadır. Abdurrahman Güzel, ninnilerin bir yönüyle öğretici edebiyat ürünleri olduğunu çocukların ninniler yoluyla ana dillerini daha kolay öğrendiklerini bu nedenle ninnilerin Türkçe öğretiminde son derece önemli olduğunu belirtmektedir (Güzel ve Torun, 2033, s. 153). Dilimizde ninni kelimesi “**nenni çalmak: ninni söylemek**” ve “**uyku getirmek**” şeklinde deyimlerin türemesine vesile olmuştur. Ninniye Kaşgarlı Mahmud “**balu-balı**”, Azeri Türkleri “**laylay**”, Kerküklüler “**leyley**”, Türkmenler “**hû-di: Allah de**”, Özbekler “**elle**”, Kazanlılar “**bişik cırı: beşik türküsü**” adını vermektedirler (Elçin, 1986, s. 271). Makedonya ve Kosova Türkleri arasında ninniye “**beşik türküsü**” denildiğini biliyoruz.

Cem Dilçin'e göre ninniler anonim halk edebiyatı içerisinde türküler arasında yer almaktadır. Dilçin'in bu yaklaşımında ninnilerin bazı kaynaklarda “beşik türküleri” olarak

adlandırılması etkili olabilir. Zaten Dilçin ninniye, annenin çocuğunu uyutmak için kukakta, salıncakta ya da beşikte kendine özgü bir ezgiyle söylediği basit sözlü türküler olarak tanımlamaktadır (Dilçin, 2000, s. 290).

Ninniler genellikle çocukların ilk ilhamını ve dil eğitimini aldıkları anneler tarafından çocuklara söylenir. Fakat geniş ailelerde çocuğun bakımını üstlenen veya çocukla ilgilenen büyükanne, hala, teyze, abla gibi aile büyüklerinin de çocuklara ninniler söylediklerini görürüz. Ninnilerin konusu çocuktur. Yüzyıllar içerisinde şekillenen halk irfanından nasiplenmiş ninnilerde çocuklar için güzel temenniler yer alır. Çocuk erkeğe büyüüp adam olması, asker olması, okuyup adam olması gibi dileklerde bulunulurken, bebek kızsız gelin olması, anne olması gibi temenniler dile getirilir. Bu dileklerin yerine gelmesi için Allah'a dua edilir. Bazen de Hızır, Eyüp Sultan gibi din büyüklerinden çocuğa himmette bulunması istenir.

Ninniler her ne kadar anonim halk edebiyatı ürünü olsalar da Türk edebiyatında “ninni” tarzında yazılmış ya da “ninni” başlığı taşıyan şiirleri de görürüz. Edebiyatımızda ninni benzeri şiirler yazan şairlere, Tevfik Fikret, Ali Ulvi Elöve, Arif Nihat Asya, Hasan Âli Yücel, Necip Fazıl Kısakürek, Ali Akbaş, Mustafa Ruhi Şirin'i örnek verebiliriz (Şimşek, 2002, s. 38).

Bu tarz şiirlere Necip Fazıl Kısakürek'in “Ninni” ve Ali Akbaş'ın “Nineme Ninni” eserlerini örnek verebiliriz.

Ali Akbaş'ın çocuklar için yazmış olduğu şiirlerin yer aldığı “Kuş Sofrası” kitabındaki “Nineme Ninni” şiirinde çocuğun dilinden nineye dua vardır. Nasıl küçük çocuklara anneler, nineler merhamet ve rahmet nazarıyla bakıp Allah'tan o savunmasız masum için yardım istiyorlarsa, bu şiirde çocuk dilinden yaşını almış ve ahiret yolculuğuna hazırlanan nineye dair dualar ve temenniler yer almaktadır. Özellikle şiirin son iki dördlüğü bu duyguların yansıması niteliğindedir. Şiirde “uçmak (cennet)”, “gökçek” gibi eski Türkçe kelimelerin kullanılması, ölüm yerine “Emr-i Hak” deyiminin kullanılması dikkate değerdir.

Anadolu kültüründe ninniler çocukları uyutmak, onlara nasihat vermek ve onlar için iyi dileklerde bulunmanın ötesinde bazen ninni söyleyenin acısını, yürek sızısını, gidip de gelmeyen bir sevgilinin arkasından duyulan özlemi de dile getirir. Bu yönüyle ninni söyleyenin her türlü duygusunun dışavurumudur.

Amaç

Çalışmanın amacı bir çocuk edebiyatı türü olarak ninnilerin ana dili ediniminde ve kültürel kodların gelecek nesillere aktarılmasındaki yeri ve önemini tespit etmektir. Bu bağlamda Kosova Türklerinin Prizren ve Gilan şehirlerinde söylenen ninnilerin dil ve anlatım özellikleri incelenecektir.

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi uygulanacaktır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Kuzu, 2013, s. 109). Bu bağlamda Kosova'da Prizren ve Gilan şehirlerinde söylenen ninniler yönetime uygun olarak analiz edilerek çalışmanın amacına uygun verilerin elde edilmesi sağlanacaktır.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini çocuk edebiyatı türü olarak ninniler oluştururken, örnekleme Kosova'nın Prizren ve Gilan şehirlerinde söylenen ninniler oluşturmaktadır. Örneklemin Prizren ve Gilan şehirlerinden seçilmesinin sebebi ise bu iki şehirde Türk dilinin ve kültürünün etkili olması ve bu şehirlerin günümüzde Türk nüfusunun yoğun olarak yaşadığı yerler olmasıdır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde, Balkanlar ve Kosova Türk edebiyatında çocuk edebiyatı ve ninni türünde eserler veren şairler hakkında ve ninni hakkında bir değerlendirme yapıldıktan sonra yaptığımız tarama sonu ulaştığımız Prizren ve Gilan ninnilerinin şekil ve içerik özellikleri üzerinde durularak her iki şehirde söylenen ninnilerin yapısal ve anlamsal olarak benzeyen ve ayrılan yönleri ve ninnilerde görülen fonetik farklılıklar tespit edilecektir. Türkiye Türkçesinde kullanılmayan sözcüklerin anlamları metin içerisinde numaralanarak dipnot şeklinde verilecektir.

Balkanlar Türk Edebiyatında Ninni

Türk edebiyatındaki örnekleri gibi Balkanlarda da çocuk edebiyatı alanında eser veren Türk şairlerin yazdıkları eserler arasında ninni türü şiirleri görmek mümkündür. Yaşadıkları savaşlar, göçler, zorla adlarının ve kimliklerinin değiştirilmesi gibi baskılara aldırmadan var olma mücadelesi veren Balkan Türkleri, bazen bu uğurda canlarından olsalar da kültürlerini ve dillerini yaşatmak için her zaman yılmadan mücadele etmişlerdir (Koca, 2017, s. 77). Eski Yugoslavya döneminde Üsküp'te çıkarılan, Birlik gazetesinde, Sesler, Piyoner, Sevinç, Tomurcuk dergisinde, Bulgaristan'da Eylülcü Çocuk dergisinde, Filiz çocuk gazetesinde, Kosova'da Türkçem, Kuş, Çevren dergilerinde Türk dilini ve kültürünü yaşatmayı ve halkın her türlü hissiyatına tercüman olmayı başarmıştır.

Balkanlar çocuk edebiyatında çocuk şiirlerinin önemli bir yeri vardır. Balkan Türkleri çocuk edebiyatına ve özellikle çocuk şiirlerine ayrı bir önem verirler. Adnan Binyazar (Mercan, 2002, s. 15), bu konuyla ilgili düşüncelerini “Yugoslav Türk azınlığı çocuk şiirine büyük önem verdiği için gurur duyuyorum. Çocuklarını sevmeyi başarmış bir toplumun bu emeğini saygı ve övgüyle karşılıyorum” sözleriyle dile getirir.

Çocuklar için şiir yazmak zor bir iştir. Zira çocuksu duyarlılığı yakalayarak çocuğun his ve hayal dünyasına hitap edebilmek gerekir. Balkanlarda çocuk edebiyatı alanında eser veren usta kalemler bu durumun farkındadırlar. Bu nedenle Balkanlarda eser veren şair ve yazarların dili açık, anlaşılır bir Türkçedir. Burada edebiyat ve gazetecilik alanında faaliyet gösteren isimlerin çoğunluğu öğretmen kökenlidir. Bunlardan Necati Zekeriya uzun süre Üsküp'te Türklerin yoğun olarak yaşadığı Tefeyyüz okulunda öğretmenlik yapmıştır.

Necati Zekeriya “Ninniler Nasıl Doğar” başlıklı şiirinde ninnilerin annelerin dilinden nasıl ortaya çıkışını şöyle anlatır:

Mektup alırım uzak diyardan.

Zenci dostumun yeşil yurdundan.

Neylersin bir güneş düşer bayırdan.

Güneşi dağ yer, karanlık boğar.

Anamın dilinde bir ninni doğar:

Ninni yavrum saçını ben öreyim.

Ninni yavrum yüzünü ben göreyim.

Ninni yavrum gözüne düş vereyim.

(Zekeriya, 1973, s. 5)

Yine şair, yazar ve gazeteci kimliğiyle dikkat çeken Nusret Dişo Ülkü bir süre Prizren'de ilköğretim öğretmeni yapmıştır. Öğretmenli mesleğinin tecrübesini ve pedagojik hassasiyetini taşıyan bu isimler eserlerinde saf, duru, açık ve anlaşılır bir Türkçe kullanmışlardır. Özellikle Necati Zekeriya kendisinden sonra gelen, İlhami Emin, Hasan Mercan, Fahri Kaya Nusret Dişo gibi isimlere yol gösterici olmuştur (İsen, 2001, s. 48-49).

Balkanlarda ve özellikle eski Yugoslavya'da Türk edebiyatının önemli isimlerinden Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Varlık dergisi de yakından takip edilmektedir. Hal böyle olunca Balkanlarda yazan isimlerin eserlerinin dil ve üslubu zaman içerisinde Türkiye'deki örnekleriyle boy ölçüşecek bir nitelik kazanmıştır (İsen, 1997, s. 573-574).

Kosova Türk Edebiyatında Ninni

Bu bölümde Kosova'da Prizren ve Gilan şehirlerinde yaşayan Türklerin söyledikleri ninni örneklerine yer verilecektir. Kosova Türk dilinin ve kültürünün yaşadığı bir gönül coğrafyamızdır. Prizren ve Gilan hâlâ Türklerin yoğunlukla yaşadığı şehirlerdir. Bu şehirlerde yaşayan Türkler değişik dinî ve millî özelliklere sahip topluluklarla bir arada yaşamalarına rağmen dillerini ve kültürlerini canlı tutmayı başarmışlardır (Eroğlu ve Köktan, 2022, 103). Bunu yaparken de yazılı ve sözlü edebiyat ürünlerinden yararlanmışlardır. Ninniler de sözlü kültürün yaşayan unsurlarıdır.

Türk edebiyatında olduğu gibi Kosova'da yaşayan Türkler arasında da şairlerin kaleme aldıkları ninni örneklerine rastlamaktayız. Bunlardan birisi Prizrenli Hacı Ömer Lütfi'nin "Ninni" başlıklı şiirdir. Divan edebiyatının izlerini taşıyan bu şiirde, lirik bir üslubun hâkim olduğu görülür. Alışıl gelmiş ninni söyleyişinden farklı olarak bir babanın dilinden söylenen bu ninniden ninni söylenen çocuğun öksüz olduğu anlaşılmaktadır. Daha önce belirttiğimiz gibi söyleyenin ruh halini, elemi, yasını dile getiren ninnide baba yavrusuna "Uyu da anneni gör rüyada / Uyu ey mihr-i yetimânım uyu" diye seslenir.

Ninni

Uyu ey tıfl-ı meleğşânım uyu

Uyu ey necm-i dırağşânım uyu

Uyu ey gonçe-i handânım uyu

Uyu ey tuffe-i Yezdânım uyu.

Uyu ki hâline hayrân olayım

...

Hani o melce-i şefkat mâder
Hani o kân-i muhabbet mâder
Hani o mihr-i mürüvvet mâder
Hani mahv oldu nihâyet mâder
Uyu ey mihr-i yetimânım uyu

(Lütfi, 2002, s. 143)

Hacı Ömer Lütfi'ye ait ninni temalı başka bir şiir “Şükriye'min Ninnisi” başlığını taşımaktadır. Bu şiirinin dili ve şekli anonim halk edebiyatı türü ninnilere daha yakındır. Uzunca bir şiir olan bu esere şair kızını, meleğe, çiçeğe benzeterek kızı Şükriye'ye karşı duygularını bir baba şefkatiyle dile getirmektedir. Şiirin örnek aldığımız ikinci dördlüğünde şair bize adeta ninnilerin süt emme çağındaki çocukları uyutmak için söylenen manzumeler olduğunu hatırlatır.

Şükriye'min Ninnisi

...

Güzel Allah yaratmış
Koynuma bir nur atmış,
Ninni can parem yatmış,
Atmış can parem ninni.
Annen güzel avutur
Süt içirir büyütür,
Ninni söyler büyütür
Söyler uyutur ninni.

...

(Lütfi, 2002, s. 24)

Ninni tarzı şiirler yazan Kosovalı şairlerden bir diğeri de 1944 Prizren doğumlu, Hasan Mercan'dır. Kosovalı yazarlar içinde öne çıkan isimlerden olan Mercan'ın şiir, hikâye, deneme, tiyatro türünde pek çok eseri vardır. Sırpaça, Hırvatça, Makedonca ve Arnavutça'dan kitaplar tercüme etmiştir (<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hasan-mercan>). Balkanlarda yaşayan şair ve yazarların çocuk edebiyatı alanında verdikleri eserleri inceleyen “Balkanlar'da Çağdaş Türk Çocuk Edebiyatı Antolojisi” adlı eseri Balkanlarda çocuk edebiyatına verilen değeri göstermesi açısından önemli bir çalışmadır.

Hasan Mercan'ın “Adile Kıza Ninniler” başlıklı şiiri ses ve kelime tekrarları sayesinde hem eğlenceli hem de akılda kalması ve çocuklar tarafından ezberlenmesi kolay bir şiirdir. Bu yönüyle şiir, oyun tekerlemelerini andırmaktadır.

Adile Kıza Ninniler

Al kızım,
Allı kızım,

Kaçır beni!
Düş kızım,
Düşle kızım,
Aşır beni!
Gel kızım,
Yel kızım,
Uçur beni!¹

Hasan MERCAN

Prizren Ninnilerinden Örnekler:

Bu bölümde Prizren ninnilerinin yapısından, dil ve anlatım özelliklerinden örnekler vereceğiz. Prizren ninnilerinde anneler çocuklarına sevgilerini ve ileride onlardan beklediklerini, çocuklarıyla ilgili umutlarını ve iyi dileklerini basit ve sade bir biçimde ortaya koyarlar. Prizren ninnilerinin hepsi “ninna ninna” veya “dandili dandili” ifadeleriyle başlamaktadır.

Nina nina ninali	Nina nina ninali bebek
Var beşiği boyalı	Al taragi kınalı bebek
Yastığı var oyalı	Süpürün sobaları ² beg gelecek
Çocogom uyur sefali	Dayadın kapıları pare verecek

(Hafız, 1975, s. 102-103)

Ninnilerdeki söyleyiş birbirine çok yakın olabiliyor. Çünkü ortak kültür, ortak duygu ve dilekleri barındırmakta ve annelerin çocuklarıyla ilgili dilekleri benzerlik arz etmektedir. Yukarıda yer verdiğimiz ninninin bir benzeri aşağıda yer almaktadır. İkinci mısraa yer alan “var” kelimesi yerine “beşiği” kelimesine “cı” eki eklenerek “beşicigi” yapılmış ve hece tamamlanmış. Aynı durum üçüncü mısra için de geçerlidir. “Yastığı var” yerine “yasticığı” kelimesiyle aynı hece sayısı yakalanmıştır.

Ninninin dördüncü mısraı önceki ninniden farklıdır. İlk ninnide çocuğun sefali, mutlu uyuduğu anlatılırken ikinci ninninin dördüncü mısraından çocuğun yatak örtüsünün bindalı işlemeli olduğunu anlıyoruz.

Ninna nina ninali
Beşicigi boyalı
Yasticığı oyalı
Ürtücüğü bin dallı

¹ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-17998/h/hasanmercan.pdf>

² Soba, Prizren ve Üsküp ağzında “oda” anlamında kullanılmaktadır.

(Hafız, 1975, s. 103)

Ninnilerin içeriğindeki temennilerin çocuğun cinsiyetine göre değişebildiğini ifade etmiştik. Aşağıdaki Prizren ninnisi erkek çocuğu için söylenmiş bir ninnidir. Bu ninnide çocuğun elinde fincan ve belinde altı patlar tabancayla gelecekte yiğit ve gözü pek birisi olması o zamanki kültür kodlarını da yansıtan bir ifadedir.

Alaylidir çocogom alayli

Maştrapsi kalayli

Cümüş filcan elinde

Alti patlar belinde

(Hafız, 1975, s. 108)

Dandili dandili danlari

Yanar altın mumlari

Güzel olson çocogomon

Sünnetli rubalari³

Şirin olson çocogomon

Cüvegilik rubalari

Dandili dandili danasi soy

Anasi çeklik babasi soy

(Hafız, 1975, s. 107)

Ninniler dilin ve kültürün taşıyıcısı ve yansıtıcısıdır. Çocuklara söylenen ninnilerde ağız özelliklerinin yanı sıra yerel söyleyişlerde kullanılan kelime ve tabirleri de görüyoruz aşağıya aldığımız ninni örneklerinde Kosova ağızında kullanılan farklı kelimeleri göreceğiz. Bunlardan biri “nuna” kelimesidir. Diğer bir farklı kullanım ise “çocuk” kelimesinin ilerleyici benzeşme yoluyla ikinci ve üçüncü hecelerdeki “u” seslerinin ilk hecedeki “o” sesinin etkisiyle “o” ya dönmesi hadisesidir. Bu benzeşme “çocuk” kelimesinden sonra gelen tamlayan eki “-un” ekini de etkileyerek “-om” şekline dönüştürmektedir. o > o > o > o ; çocogomon

Ninna ninna ninasına

Çocogom gider nunasına⁴

Nunasi vurur arkasına

Atar şadırvanın ortasına

(Hafız, 1975, s. 104)

³ Ruba (urba), giysi, elbise.

⁴ Nuna, yeni doğan çocuğun göbek bağını kesen kadın.

Ninniyi söyleyen anne çocuğunda olan güzellikleri ve onun neye benzediğini ninnide dile getirir. Ninnilerin genelinde çocukların güzelliği aya, güneşe benzetilirken aşağıya örnek olarak aldığımız Prizren ninnisi, Türk edebiyatındaki benzerine nazaran sahip olduğu benzetmeler ve anlatım daha detaylıdır.

(Türk edebiyatındaki söyleniş biçimi)

Ağzı şeker hokkası

Çenesi bülbül yuvası

Yanakları misket elması

Burnu Medine hurması

(Güzel ve Torun, 2003, s. 154)

(Prizren'de söyleniş şekli) Ninnide geçen ifadelerden kendisine övgüler dizilen çocuğun erkek olduğunu anlıyoruz.

Nina nina ninasi

Başı Bosna alması

Saçlari sandal ipeği

Anli Seres ovası

Kulakları bülbül yuvası

Kaşlari çemane cibi⁵

Güzleri filcan cibi

Çirpikleri kılancık kınadı

Yanakları hale cibi

Burni kalem cibi

Agzi mişcet⁶ kutusu

Dişleri inci cibi

Sakali cümüş taragi

(Hafız, 1975, s. 105)

Bu ninnide benzetmelerin zenginliği ve kendisine benzetilen unsurların Balkan coğrafyasındaki yer adlarıyla tanımlanması ilgi çekicidir. Çocuğun başının yuvarlak ve mütenasip olması, Bosna elmasına, saçları ipeğe, alınının genişliği Serez Ovası'na, kulakları bülbül yuvasına, kaşları kemana (keman kaşlı), gözleri fincan gibi iri, kirpikleri kırlangıç kanadı gibi (uzun), yanakları hale gibi yuvarlak ve kırmızı, burnu kalem gibi düzgün, ağzı misket kutusu gibi küçük, dişleri inci gibi beyaz, sakalı da gümüş tarak gibi (parlak, bu coğrafya insanı genellikle beyaz tenli ve sarışındır) tasvir edilmesi zengin bir hayal

⁵ Keman gibi

⁶ Misket

gücünün ürünüdür.

Ayrıca bu ninnide; “anlı” kelimesinde metatez, yer değiştirme ses olayı vardır. Kelimenin aslı “alın>alını” iken Prizren ağzında “anlı” söyleyişini görüyoruz. Yine Rumeli ağızlarında görülen ö>ü değişmesini göz>güz örneğinde; fincan> filcan kelimesinde aykırılışma, kanadı> kınadı (kanat) kelimesinde a>ı (ünlü daralması), çirpik kelimesinde k>ç değişmesi, cibi kelimesinde g>c değişmesi ses olaylarını görmekteyiz.

Ninnilerde kullanılan dil ve benzetmeler bazen akrabalar arası rekabetin de göstergesidir. Ninniye söyleyen anne bazen bu ninnilerde kendi aile fertlerini överken, methederken eşinin (kocasının) akrabalarını da yermektedir. Onların huylarını veya kılık kıyafetlerini eleştirmektedir. Bu anlatım bize her dönemde ve kültürde kadın erkek ilişkisini yansıtmaya açıktır.

Nina nina ninalı bebek
Elleri ayakları kınalı bebek
Alaşık bulaşık naneleri⁷
Yarım papuçlu halaları
Çirli etekli hinceleri⁸
Telli pullu tezeleri
Hatlı kuşaklı dayoları
Kukali toyağoli⁹ baboları¹⁰
Paraman¹¹ çakşirli acoları¹²
Nina nina nina nina
Uyu yavrum uyu nina

(Hafız, 1975, s. 105)

Prizren ninnilerinin hemen hepsi “ninna nina” veya “dandili dandili” sözleriyle başlamasına rağmen incelediğimiz ninniler arasında bir, iki tanesi bu kuralın dışındadır. Aşağıya aldığımız birinci ninnide Türkiye’de söylenen ninnilerin nakarat kısımlarında yer alan “eee ee” ifadelerini andıran bir söyleyiş karşımıza çıkmaktadır.

E sana dedim e sana
Çeşmelerden su sana
Nazlı civanım uyu sen

⁷ Nineleri

⁸ Yengeleri

⁹ Baston sopalı

¹⁰ Dedeleri

¹¹ Yırtık, pırtık

¹² Amcaları

Küçük aslanım büyü sen

(Hafız, 1975, s. 107)

Buraya aldığımız bir diğer örnekte de ninninin giriş kısmında “ninni veya dandili” ifadesi yoktur. Bu ninninin bir benzerini Gilan ninnileri arasında görmekteyiz. Bu ninnide kullanılan “kuto” kelimesi Gilan ninnisinde “kuta” olarak kullanılmaktadır.

Hay kara kuto¹³ havlama

Kuyruguni sallama

Kuyruguni çeserım

Mangalımı silerım

(Hafız, 1975, s. 104)

Gilan Ninnilerinden Örnekler:

Gilan bugünkü Kosova ile Sırbistan sınırında yer alan bir şehirdir. Bu şehirde Türkler, Arnavutlar, Sırp bir arada yaşamaktadırlar. Arnavutça, Sırpça ve Türkçe şehirdeki resmi dillerdir. Gilan’da Türk dili ve kültürü yaşamaya devam etmektedir. Kültürümüzü canlı tutan sözlü edebiyat ürünleri arasında olan Gilan ninnileri de Prizren ninnileriyle benzerlik arz etmekle birlikte, Gilan ninnilerdeki anlatım, dil ve kelime yapısı Prizren ninnilerine nazaran bazı söyleyiş farkları görülmektedir.

Ninnilerin biçimleri çok farklılık göstermese de içerikleri değişebilmektedir. Ninniler çocukların uyuması, büyümesi, güzel ahlaklı olması gibi doğrudan mesajlar vermekle beraber, bazı ninnilerde örtük olarak verilen mesajlara rastlarız. Bu mesajlar değer yargılarını, ailenin inanç ve kültür aidiyetini de göstermektedir. İncelediğimiz Gilan ninnilerinden birisinde bu durumu görmekteyiz.

Dandili dandili

Danası

Çımdır¹⁴ çocukların babası

Yazı yazar anası

Kuran okur dayısı

(Gaşi, 1969, s. 47)

Bu ninnide çocuğun annesinin yazı yazması, dayısının Kuran okuması çocuğa dönük mesajlar içermektedir. Sağlam bir fikre ve inanca sahip olmak için hem okuma yazmanın önemi hem de “Kuran okur dayısı” mısraıyla da mensup olunan inanç sisteminin sembollerinden ve içeriğinden haberdar olunması amaçlanmaktadır.

Ninniler her zaman anne ve babanın çocukla ilgili beklentisini ve iyi dileklerini içermezler. Ninnilerde bazen çocuğun beklentilerini ve isteklerini de görürüz. Aşağıya örnek olarak aldığımız Gilan ninnisinde çocuk babasından yeni bir pantolon istemektedir.

¹³ Çocuk dilinde “köpek” manasına kullanılmaktadır.

¹⁴ Kimdir, k>ç değişmesi.

Bu ninnide “pantolon” kelimesi konuşma dilindeki biçimiyle “pantol” şeklinde kullanılmıştır.

Dandili dandili

Daz ister

Çocuk babasından don ister

Bezden donlar istemez

Kadifeden pantol ister

(Gasi, 1969, s. 47)

Bu ninnide geçen “don” kelimesi son yıllarda kazandığı iç çamaşırı anlamıyla değil, “kılık”, “kıyafet”, “giysi” anlamında kullanılmıştır.

Daha önce Prizren ninnisinde gördüğümüz örneğe benzer bir şekilde Gilan ninnilerinden birinde de ninni söyleyen kadın kendi akrabalarını (erkek ve kız kardeşini) överken, kocasının akrabalarını (eşinin kız kardeşini ve erkek kardeşini) yermektedir.

Dandini dandili

Dayısı toy

Anası çeklik¹⁵

Babası toy

Top püşülü¹⁶ dayıları var

Yırtık paçalı halaları var

Paralanık papuçli inceleri¹⁷ var

Telice pulice tezeleri¹⁸ var

(Gaşi, 1969, s. 49)

Dil özelliklerine baktığımızda; çeklik: keklik, püşül: püşkül, ince (hince): yenge, teze: teyze kelimelerinin ortak kullanımını görürüz. Öte yandan Prizren ağzında “dayo” kelimesi kullanılırken Gilan ninnilerinde Türkiye Türkçesindeki gibi “dayı” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Aşağıya örnek olarak aldığımız ninnilerde diğer ninnilerin başında söylenen “dandili dandili”, “ninna nina” sözlerinin kullanılmadığını görürüz.

Karga da seni tutarım

Kanadını yolarım

¹⁵ Keklik,

¹⁶ Püşüllü

¹⁷ Yengeleri

¹⁸ Teyzeleri

Yelpazeler yaparım

Mini mini hanımlara satarım

Havlama kuta¹⁹ havlama

Kuyrugunu sallama

Kuyrugunu ceserim

Çocuğuma çorbalar yaparım

(Gaşi, 1969, s. 48)

Dandili dandili

Daz olur

Cüler açar yaz olur

Ben çocuğuma cül demem

Cülün ömrü az olur

(Gaşi, 1969, s. 47)

Yukarıda gösterdiğimiz son iki ninnide “c” sesinin kullanımına dikkat çekmek isteriz. “Kuyrugunu ceşerim” ve “Ben çocuğuma cül demem”, “Cülün ömrü az olur” mısralarında ilk kullanımda “kes-” fiilinin “ces-” şeklinde k>c değişimiyle kullanıldığını görmekteyiz. Diğer ninnide ise “gül” kelimesi “cül” şeklinde kullanılırken g>c değişimini görülmektedir. Bu durum bize ağız özelliği olarak bazı kelimelerin kullanımında (gül > cül) Karadeniz ağzının özelliklerinin Kosova konuşma dilinde yaşadığını göstermektedir.

Hu sana yavrum hu sana

Çeşmelerden su sana

Alaylıdır alaylı

Mastrabası²⁰ kalaylı

Çocuğumun evleri saraylı

Ninni ninni ni gaga

Yumurtalı poğaç

Pogaçanın içi yok

Çocuğumun dişleri çok

(Gaşi, 1969, s. 48)

İkinci ninnide son mısradaki geçen “çocuğumun” kelimesi Türkiye Türkçesinde kullanıldığı gibi yer almaktadır. Daha önce Prizren ninnilerinde “çocogomon” şeklinde yuvarlak ünlülü kullanım Gilan ağzında ilk heceden sonra yuvarlak dar ünlüye “u”

¹⁹ Kuta (kuto), çocuk dilinde köpek

²⁰ Maşrapa

dönüştüğünü görmekteyiz.

Örnek olarak aldığımız ninni tarzı şiirlerden ve bazı ninni örneklerinden hareketle gördük ki ninniler sadece çocukları oyalamak, uyutmak veya eğlendirmek için söylenmemektedir. Çocuğun cinsiyetine göre verilen mesajların da değiştiği ninniler bazen çocuğa, öğüt, nasihat, bazen iyi dilekler içerirken bazen de annenin veya babanın bebeğiyle, çocuğuyla dertleşmesidir. Kimselere anlatılamayan hislerin, duyguların paylaşılmasına aracılık etmektedir.

Diğer sözlü ve yazılı halk edebiyatı türleri gibi ninniler de Türkiye dışında yaşayan soydaşlarımızın dillerini, kültürlerini, millî değerlerinin muhafazası ve yaşatılması için de önemli bir yere sahiptir. Özellikle eski komünist rejimlerin yönetimi altında kalan ve dilleri, kültürleri unutturulmaya çalışılan, isimleri zorla değiştirilen Türkler için adeta bir ses bayrağı olur. Anneler çocuklarının kulaklarına fısıldadıkları ninnilerle hem adlarını hem dillerini hem de kimliklerini yaşatmaya devam etmişlerdir.

Sonuç

Anonim halk edebiyatının bir türü olan ninniler, bebekleri, okul öncesi çağıdaki çocukları beşik sallamalarında veya yataklarında uyutmak için kendine has bir ezgiyle söylenen bir türdür. Ezgiyle söylenmelerinden dolayı bazı halk edebiyatı kitaplarında türküler içerisinde değerlendirilen ninniler, beşik türküleri olarak da adlandırılmaktadır. Sözlü edebiyatın önemli türlerinden olan ninniler modern edebiyata ve müziğe de ilham olmuşlardır. Pek çok şair tarafından ninni temalı şiirler yazılmış veya çocukları uyutmak amacıyla şarkı formunda bestelenen ninni örneklerini yerli ve yabancı kaynaklarda görmek mümkündür.

Balkanlarda yaşayan Türk topluluklarının oluşturdukları edebiyatın içerisinde çocuk edebiyatı da önemli bir yer tutmaktadır. Eski Yugoslavya döneminde yetişen şair ve yazarlar, sosyalist ideolojinin ekseninde gelişen edebiyatın da etkisiyle edebi alt yapılarını sağlamlaştırmışlardır. Dönemlerinin önemli isimlerinden olan Sırp yazar Jovan Jovanoviç Zmay'dan, Türk edebiyatından Fazıl Hüsnü Dağlarca başta olmak üzere, Nazım Hikmet ve Orhan Veli gibi isimlerden etkilenerek kendi söyleyişlerini ve üsluplarını oluşturmuşlardır. Bu süreçte Türkçe ve Türkçülük onların temel söylemlerini oluşturmuştur. Nimetullah Hafız ve Ömer Lütfü gibi simlerin eserlerinde Türkçülük yanında dinî değerlerin izlerini de görmekteyiz.

Türkiye dışında yaşayan Türk toplulukları dinlerini, dillerini ve kültürlerini yaşatmak ve yeni nesillere kültürel miraslarını taşıyabilmek için bir yandan kendi şiir ve edebiyat tarzlarını oluştururken bir yandan da gelenekten kopmayarak sözlü edebiyat ürünlerini yaşatmayı başarmışlardır. Bu soydaşlarımız masallarını, manilerini ninnilerini unutmamışlardır. Kendi aralarında düğünlerde, merasimlerde söyledikleri, manileri, türküleri, halk hikâyelerini, ninnilerini Kosova'da, Üsküp'te, Sofya'da ve daha başka Eski Yugoslavya Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşadıkları şehirlerde çıkardıkları, Kuş, Tomurcuk, Eylülcü Çocuk gibi dergilerinde, Filiz çocuk gazetesi gibi mecralarda yayınlayarak sözlü kültürün yeni nesillere aktarılmasına aracılık etmişlerdir.

Çalışmamıza konu ettiğimiz Kosova'da yaşayan Prizren ve Gilan Türkleri dillerini ve kültürlerini yaşatmak için "Kuş, Çevren, Türkçem" gibi dergilerdeki çalışmalarıyla yazılı ve sözlü kültür değerlerine sahip çıkmışlardır. Kosova günümüzde de Türk dilinin ve

kültürünün izlerini taşımaktadır. Özellikle Prizren tam bir Osmanlı şehridir. Sokaklarında dolaşırken her yerde tarihin izlerini görmek ve her köşede Türkçe konuşan birisine rastlamak olağan bir durumdur. Bu nedenle Prizren ve Gilan ninnilerindeki dil özellikleri yaşayan Kosova Türk ağzının da birer numunesidir.

Gilan ve Prizren Türkleri arasında söylenen ninniler üslup ve dil bakımından benzerlik göstermekle beraber bu ninnilerde yer alan giriş sözcükleri ve bazı kelimelerin kullanımı noktasında farklılıklar görülür. Prizren ninnilerinin hemen hepsi “Ninna niina”, “Dandili dandili” sözleriyle başlarken, Gilan ninnilerinde bu durum değişmektedir. Ama gerek Kosova ninnilerinde olsun gerekse Türkiye’de söylenen ninni örneklerinde olsun çocuklar için beslenen duygular, dilekler ve çocuklardan beklentiler ortaktır. Bu da bize maşeri vicdanın dünyanın her yerinde benzer refleksler verdiğini gösterir. İnsanlar nerede ve hangi kültürde yetişseler ve yaşasalar da insanî duyguları aynıdır.

Sonuç olarak Kosova Türkleri arasında söylenen ninniler yapısal açıdan ve kullanılan kelimeler bakımından Türkiye Türkçesinde söylenen ninnilere göre farklılık gösterse de çocuğun geleceğine dair beklentilere, iyi huylu ve güzel ahlaklı olması gibi değerlere ve temennilere yer vermesiyle içerik açısından benzerlik taşımaktadır.

Kaynakça | References

Akbaş, A. (1996). *Kuş sofrası*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Banarlı, N. S. (1997). *Yahyâ Kemâl'in hatıraları*. İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

Dilçin, C. (2000). *Örneklemlerle Türk şiir bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Elçin, Ş. (1986). *Halk edebiyatına giriş*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Eroğlu, E. ve Köktan Y. (2022), Kosova'nın Prizren ve Gilan şehirlerinde yaşayan Türklerin halk kültürlerinde evlenme, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 29, 101-115.

Gaşi, H. (1969). Gilan manileri, *Sesler Aylık Toplum-Sanat Dergisi* Yıl IV, 36-37, Mayıs – Haziran.

Güzel, A. ve Torun, A. (2003). *Türk halk edebiyatı el kitabı*, Akçağ Yayınları.

Hafız, N. (1975) Prizren ninnileri, *Çevren*, Yıl III, No 7. Priştine.

İsen, M. vd., (2001). *Balkanlarda Türk çocuk şiiri antolojisi*. Grafiker Yayınları.

İsen, M. (1997). *Ötelerden bir ses*. Akçağ Yayınları.

İsen, M. ve İsen Durmuş, T. I (2018). *Türk edebiyatı isimler sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hasan-mercan>

Kısakürek, N. F. (1990). *Çile*. Büyük Doğu Yayınları.

Koca, S. K. (2017). Balkan Türklerinin yakın dönem kahramanları “Yücelciler”, *Akademi Bakış Dergisi*. Sayı 60, 76-90, Mart-Nisan.

Kuzu, A. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (Ed. Kurt, A. A.) Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1708.

Mercan, H. (2002). *Balkanlar'da çağdaş Türk çocuk edebiyatı antolojisi*. Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları.

Şimşek, T. (2002). *Çocuk edebiyatı*. Suna Yayınları.

Zekeriya, N. (1973). *Ninniler*, Türkçe Yayınlar Kurumu.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-17998/h/hasanmercan.pdf>

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar, verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan etmektedirler.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır.